

کتاب‌شناسی مجموعهٔ عبری

در کتابخانه آستانه مقدسه حضرت معصومه علیها السلام

کتاب‌شناسی موضوعی

حیدر عیوضی

درآمد

کتابخانه آستانه حرم مطهر به استناد برخی از نسخه‌های خطی آن قدمت چندصدساله دارد. محمدتقی دانش‌پژوه در مقدمه فهرست نسخه‌های خطی این کتابخانه تحت عنوان گنجینه آستانه سنی^۱ فاطمه معصومه (س) گزارش مفصلی در این باره ارائه داده است. برای نمونه مجموعه ۱۱۰ مجلد اهدایی شاه عباس در سال ۱۰۳۷ که آن را به نام «روضه فاطمیه کاظمیه و مدرسه آستانه» و امیر محمدهاشم گیلانی که ۷۵ مجلد کتاب به نام «روضه آستانه سنی فاطمه» وقف کرده‌اند. با این وجود این کتابخانه نیز مانند دیگر خزانه‌ها از گزند حوادث مصون نمانده است، نسخه‌هایی به یغما رفته، تعدادی فرسوده شده و برخی را در چاهی که «دفنی» نامیده می‌شد دفن می‌کردند.^۲

^۱ از دوستان فاضل و ارجمندم آقای حسین منقی بابت پیشنهاد انجام این کار و نکات سودمند آقای محمدعلی طباطبایی ممنونم.

^۲ سنی یا سنیه مخفف سیدتی.

^۳ آقای حسین منقی در تحقیق عالمانه‌ای گزارش مفصلی از فهرست‌ها و گزارش‌های انجام‌گرفته از نسخ خطی این کتابخانه در فهرست‌نامه ایران ص ۳۱۰-۳۱۲ ارائه داده است.

^۴ دانش‌پژوه، محمدتقی؛ فهرست نسخ خطی کتابخانه آستان قم؛ ص ۱۱، ۳۷.

چکیده: کتابخانه آستانه در جوار حرم حضرت معصومه (س)، به استناد برخی از نسخه‌های خطی آن، قدمت چند صدساله دارد. و بخش نسخ خطی کتابخانه، همواره مورد توجه پژوهشگران خارجی و داخلی بوده است. نویسندگان در نوشتار حاضر می‌کوشند فهرستی از کتاب‌های چاپی عبری موجود در کتابخانه آستانه حضرت معصومه (س) را که متعلق به میانه‌های قرن نوزدهم به بعد است، ارائه نمایند. کلیدواژه: کتاب‌های چاپی عبری، کتابخانه آستانه حضرت معصومه (س)، فهرست کتاب.

۷. تفسیر سفر لویان، چاپ ۱۸۹۵م، محل چاپ به حروف یونانی ناخوانا به ضمیمه هفتارا.
۸. تفسیر سفر اعداد، چاپ ۱۸۹۵م، محل چاپ به حروف یونانی ناخوانا به ضمیمه هفتارا.
۹. تفسیر سفر خروج، چاپ اورشلیم، [بی‌تا]، ۲۲۶ صفحه، غیر همانند.
۱۰. اسفار پنجگانه حضرت موسی (ع)، از ابتدا ۸ ص ناقصی دارد، [بی‌تا].
۱۱. سیدور (کتاب نماز)، [بی‌تا]، صفحه شمار با حروف عبری (به ضمیمه یک نسخه تکراری).
۱۲. سیدور، سال نشر ۱۹۶۱م. همراه با مهرانجمن کلیمیان، تهران: انجمن فرهنگی اوتصر هتورا (گنج تورات).
۱۳. کتاب مقدس در آئینه تصویر (the Bible in Pictures)، اسرائیل. تل‌آویو ۱۹۵۴م، مؤلف گوستاو دور (Gustave Dore) کتابی مصور که دارای ۱۲۵ تصویر از داستان‌های کتاب مقدس است و در ذیل هر تصویر پاسوق (آیه، فقره) مربوطه به عبری و ترجمه انگلیسی آمده است.
۱۴. کتاب مقدس عبری کامل (تورا، نبییم و کتوبیم)، ۱۹۲۷م، ۱۳۸۴ صفحه.
۱۵. مَحْزُر (תפילות): کتاب نماز اعیاد، زبان عبری، وین، سال ۵۶۸۳ عبری.
۱۶. مَحْزُر (תפילות): کتاب نماز اعیاد، زبان عبری، وین، سال ۵۶۵۰ عبری.
۱۷. سیدور، کتاب دعا و نماز، اورشلیم، [بی‌تا]، (هدیه صاحب نسخه میثائل بن یهودا کهن عزیز به عبدالکریم عزیز ۷/۸ / ۱۳۴۸ش مطابق با هفدهم حشوان ۵۷۳۰ عبری)
۱۸. مَحْزُر (תפילות): کتاب نماز اعیاد به زبان عبری، وین، ۱۸۷۹م، مصادف با سال ۵۶۳۹ عبری.
۱۹. مَحْزُر (תפילות): کتاب نماز اعیاد، به زبان عبری، [بی‌تا].
۲۰. مَحْزُر (תפילות): کتاب نماز اعیاد، به زبان عبری، وین، ۱۸۸۶م، مصادف با سال ۵۶۳۷ عبری.
۲۱. سیدور تفیلت یشاریم (סידור תפילות ישרים) یا کتاب دعای شایستگان، کتاب دعا، اورشلیم، [بی‌تا].
۲۲. تفیلت ین صیون (תפילות בני ציון)، کتاب دعا، (صفحه نخست: از طرف ملا یوسف دیلمانی به اسحق به مناسبت خواندن عرویت، ۴۸ / ۱ / ۵).

کتابخانه آستانه در سال ۱۳۳۱ش با اهداء ۱۵۰۰ جلد کتاب خطی و چاپی از طرف آقای حاج سید ابوالفضل تولیت (۱۳۵۸ش) به طور رسمی تأسیس شد. از آن روز تا کنون با هزینه‌های آستانه و اهدای مجموعه‌های شخصی، مخزن این کتابخانه نسبتاً غنی شده است. طبق گزارش سال ۱۳۹۳ آمار برخی از بخش‌ها عبارتند از: ۲۴۵۲ عنوان نسخه خطی، ۲۷۰۰ چاپ سنگی و ۴۵۲۱۹ کتاب چاپی در تالار قفسه باز برادران و ۳۹۰۰۰ کتاب چاپی در تالار بخش خواهان. گنجینه قرآن‌های چاپی با بیش از ۱۰۰۰ نوع چاپ و ۱۷۰ نسخه خطی کهن از دیگر بخش‌های جذاب است.^۵ بخش نسخ خطی کتابخانه همواره مورد توجه پژوهشگران خارجی و داخلی بوده است. مجموعه کتاب‌های چاپی عبری متعلق به میانه‌های قرن نوزدهم به بعد از دیگر منابع کتابخانه است که برای اولین بار در این مقاله فهرست شده‌اند.

لیست منابع عبری

۱. مَحْزُر (תפילות): کتاب نماز مناسبت‌ها (موعدیم): روش هشانا و یوم کیبور. در مقابل سیدور اسمی اشکنازی (یهودیان اروپای مرکزی و شرقی) برای نمازنامه‌ایام هفته و شبات)، به زبان عبری، نشر تل‌آویو، ۱۹۷۴، ۳۰۴ صفحه.
۲. تفسیر راشی بر سفر پیدایش (تفسیر عبری بر کتاب اول تورات)، [بی‌تا]، ۲۴۳ صفحه.
۳. تفسیر راشی بر سفر پیدایش (تفسیر عبری بر کتاب اول تورات)، چاپ اورشلیم، [بی‌تا]، ۲۵۵ صفحه، به ضمیمه هفتارا (یک نسخه تکراری).
۴. هفتارا (بخش‌هایی از کتب انبیاء که در پایان تورات خوانی شبات و اعیاد تلاوت می‌شود، یک نسخه تکراری).
۵. تفسیر سفر پیدایش، چاپ ۱۸۹۵، محل چاپ به حروف یونانی ناخوانا به ضمیمه هفتارا.
۶. تفسیر سفر خروج (תפילות)، چاپ ۱۸۹۵م، محل چاپ به حروف یونانی ناخوانا به ضمیمه هفتارا.

۵. علاوه بر اینها باید به ۶۰۰ نسخه خطی نفیس، ۶۰۰۰ کتب چاپی کهن و کمیاب و نایاب، حدود ۲۰۰ نسخه چاپ سری نیز اشاره کرد.

۶. هفتارا (תפילות) گزیده‌هایی از کتب انبیاست که در روزهای شنبه، جشن‌های دینی و ایام روزه یهودی پس از قرائت تورات خوانده می‌شود. در منابع یهودی در رابطه با فلسفه هفتارا چنین آمده است: «میشه رتسو» حضرت موسی پس از سپردن تورات مقدس به بنی اسرائیل، فرمود همواره در شبات و موعد، فصلی از تورا پس از تفیلاتی شحریت (نماز صبح) خوانده شود. و این سنت تا استیلا یونانیان بر اورشلیم جاری بود. پس از آن، حاکم وقت فرمان داد قرائت و آموزش تورا میان یهودیان ممنوع شود. همین انگیزه‌ای شد تا دانشمندان آن دوره چاره‌ای بیابند؛ آنان تصمیم گرفتند در روزهای شبات و موعد به جای قرائت تورا، بخشی از نویم (رساله‌های انبیا) که موضوع آن با پاراشای تورا همان هفته پیوند داشت، خوانده شود. این فصل‌های برگزیده که برابر فصل‌هایی از تورا بودند «هفتارا» نام گرفتند (ستاره‌شناس، یوسف؛ گنجینه‌های هفتارا؛ ص ۱۱).

- ۱۳ سالگی) تقدیم به شهاب اعتصامی می‌شود، ۱۳۴۶ / ۳ / ۲۹، قطع جیبی، جلد فلزی زیبا و هنری.
۳۲. مَحْزَر (מחזר): کتاب نماز اعیاد، به زبان عبری، چاپ اسرائیل، [بی‌تا]، ۴۴۲ صفحه، صفحه نخست: تقدیم به مناسبت بر میصوا^۹ به نور چشمی اسحاق اعتصامی، از طرف نیسان روزا بنی اسرائیلی.
۳۳. مَحْزَر (מחזר): کتاب نماز اعیاد، به زبان عبری، چاپ اسرائیل، [بی‌تا]. جلد فلزی و تزئینات فیروزه‌ای.
۳۴. سیدور پی یشاریم (סידור פי ישרים) یا سیدور زبان شایستگان، چاپ اسرائیل، [بی‌تا]، جلد فلزی.
۳۵. سیدور تفیلت یشاریم (סידור תפלת ישרים) کتاب دعا، اورشلیم، [بی‌تا].
۳۶. سیدور تفیلت یشاریم (סידור תפלת ישרים)، کتاب دعا، اورشلیم، [بی‌تا]، جلد مقوایی، تاریخ خرید: ۴۳ / ۲ / ۲۵.
۳۷. سیدور، کتاب دعا، جلد چوبی، [بی‌جا]، [بی‌تا]، جلد کتاب عبدالکریم عزیزپسر خاله حقیق... [ناخوانا]، ۵۷ / ۷ / ۲۵.
۳۸. مَحْزَر شالوش رگالیم (מחזר שלוש רגלים) برای سه مراسم دینی (پسح، سوکوت و شاووعوت): کتاب نماز اعیاد، اورشلیم، ۴۴۲ صفحه، از انتها ناقص.

۹. بر میصوا: بلوغ شرعی پسر در ۱۳ سالگی. بت میصوا: بلوغ شرعی دختر در ۱۲ سالگی.

۲۳. ترجمه اناجیل اربعه به فارسیهود (الفبای عبری - زبان فارسی): کتاب انجیل مقدس خداوند و رهاننده ما یسوع مسیح / כחאב אנגיל מקדם לדאונד ורהאנדה מא ישוע מסیح، لندن، سال چاپ با حروف ابجد ۱۸۴۷، ۳۶۷ صفحه.

در نسخه موجود نامی از مترجم نیامده، اما سایت‌های اطلاع‌رسانی در حوزه کتاب نام مترجم را هنری مارتین (۱۷۸۱-۱۸۱۲ م.) ثبت کرده‌اند^۷ و ما می‌دانیم که کشیش یادشده دست به چنین ترجمه‌ای برده بود.^۸ چاپ نفیسی دارد و برای مباحث زبان‌شناسی و آموزش عبری کتاب خوبی است. با مقایسه این ترجمه با برخی از ترجمه‌های موجود، روشن شد که ترجمه‌ای مستقل است و به لحاظ معادل‌ها و سبک ترجمه سزاوار نگارش چند مقاله می‌باشد.

۲۴. مَحْزَر شالوش رگالیم (מחזר שלוש רגלים): کتاب نماز اعیاد، به زبان عبری، وین، ۱۹۲۴ م، مصادف با سال ۵۶۸۳ عبری.

۲۵. مَحْزَر شالوش رگالیم (מחזר שלוש רגלים): کتاب نماز اعیاد، به زبان عبری، وین، ۱۹۲۴ م، مصادف با سال ۵۶۸۴ عبری.

۲۶. سیدور نحاتت صیون (סידור נחמת ציון) کتاب دعای یهودیان سفارادی)، چاپ فلسطین، یادداشت صفحه نخست: موسی رشتخواری (ناصر علیزاده) در اسفند ماه ۱۳۲۵ و والده از فلسطین به رسم سوغات آوردند.

امضاء: رشتخواری.

۲۷. تورات کامل عبری (تورا، نبییم و کتوبیم)، [بی‌تا]، ۶۰۵ صفحه، به همراه کشف الآیات.

۲۸. کتاب اعمال عید پَسَح (عید نجات و خروج از مصر، عید فطیر)، چاپ اسرائیل، [بی‌تا].

۲۹. تورات موسی ع، اسفار پنج‌گانه تورات، چاپ اسرائیل، ۱۹۷۰ م، به همراه دعای نمازها.

۳۰. سیدور، چاپ انجمن کلیمیان تهران، [بی‌تا]، با تیتراهای فارسی (پنج نسخه تکرار)، صفحه نخست فرم مخصوص وقف که به اسم مراد اسحاق اف در ۲۰ تموز ۵۷۳۲ / ۹ شهریور ۵۲ جهت شادی روان مریم بروخیم.

۳۱. سیدور حیبت صیون (סידור חיבת ציון) یا کتاب دعای محبان صهیون، دعا‌های واجب برای کل سال)، چاپ اورشلیم، [بی‌تا]، صفحه نخست: به مناسبت بر میصوا (مراسم سن تکلیف پسران در

۷. برای نمونه سایت: <http://www.worldcat.org>

۸. رک به: مقاله آقای مجید سائلی کرده‌ده با عنوان «رسالات جدلی در باب مسیحیت و اسلام؛ مجموعه مشاجرات قلمی هنری مارتین و علمای شیعه»، پیام بهارستان، س ۲ ش ۷، بهار ۱۳۸۹، ص ۶۱۷-۶۴۴.

ثانوی (Apocrypha) پایان می‌یابد. تصویر پایین همان طور که ذیل آن آمده تمام پیدایش (۳: ۲۴) را به تصویر کشیده شده است:

«پس آدم را بیرون کرد و به طرف شرقی باغ عدن، کروبیان را مسکن داد و شمشیر آتشباری را که به هر سو گردش می‌کرد تا طریق درخت حیات را محافظت کند».

«حوا، سربرشانه آدم» حالت رقت‌انگیزی ایجاد می‌کند و ما را به یاد آیه ای دیگر از سفر پیدایش می‌اندازد:

«از این سبب مرد پدر و مادر خود را ترک کرده، با زن خویش خواهد پیوست و یک تن خواهند بود». (۲: ۲۴)

رژه آوسلندر،^{۱۱} شاعر معاصر آلمانی در سروده «گنهکار / Sünder» با نهایت احساسات از این واقعه سخن می‌گوید که ذکر آن در اینجا خالی از لطف نیست:

Sünder

Noch nicht ganz

vergessen

das Paradies

wo wir sündlos waren

Schön und süß

der Apfel

sein Saft hat uns

sehend gemacht

Lasst uns Sünder sein

verbotene Worte lieben

und Menschen

unter drohendem Himmel.^{۱۲}

گنهکار

زمانی بی‌گناه بودیم

در باغی

که خاطره‌اش را

هنوز فراموش نکرده‌ایم

سبیش

شیرین بود و زیبا

عصاره‌اش

چشمانمان را باز کرد

پس بیا گنهکار باشیم

کلمات ممنوعه را دوست بداریم

همچنین انسان‌ها را

زیر آسمانی که همواره تهدیدمان

می‌کند.

شماره ۲۳: ترجمه اناجیل به سبک فارسی‌هود

فارسی‌هود به عنوان شاخه‌ای از ادبیات فارسی عبارت است از متون فارسی که با الفبای عبری نوشته می‌شوند. زبان عبری دارای ۲۲ حرف است. از این تعداد ۵ حرف هنگام نگارش در انتهای کلمه شکل نوشتاری آنها متفاوت است. در اصطلاح، این حروف سوفیت (סופיט / Sofit) نام دارند. در جدول زیر خانه‌های رنگی شکل سوفیت حروف پیش از خود هستند.

۳۹. سفر وییقر (کتاب لاویان تورات) به همراه هفطارا و ادعیه، وین، ۱۹۲۳ م.

۴۰. سفر میمدبار (کتاب اعداد تورات) به همراه هفطارا و ادعیه، [بی‌جا]، [بی‌تا]، از ابتدا چند صفحه ناقص.

۴۱. کتاب سیدور از ابتدا و انتها ناقص است.

۴۲. کتاب دعا از ابتدا و انتها ناقص است.

۴۳. کتاب دعا از ابتدا و انتها ناقص است.

۴۴. سدر اربع تعنیت (סדר ארבע תעניות)، اعمال و دعاهای مرتبط با روزه‌های چهارگانه، وین، ۱۸۷۱ م، ۲۴۰ صفحه.

۴۵. سفر عوکت هیوم (ספר עולות היום)، کتاب خطابه و موعظه، [بی‌تا]، ۳۰۲ صفحه.

۴۶. سفر قریئه موعد (ספר קריאי מועד) اعمال شب‌های احیاء: شب اول شاووعوت، شب هفتم سوکوت «هوشعنا ربا»، [بی‌جا]، [بی‌تا]، ۴۸۰ صفحه.

۴۷. کتاب دعا از ابتدا ناقص است، جلد فلزی.

۴۸. سدر حومش تعنیت (סדר חמש תעניות)، اعمال و دعاهای مرتبط با روزه‌های پنجگانه، چاپ ایتالیا، ۳۳۶ صفحه.

۴۹. سفر قریئه موعد (ספר קריאי מועד) یا اعمال شب شبات و پسخ، وین، ۱۸۹۱ م.

۵۰. مکاشفه، نور بزرگ. سفر وییقر (لاویان) به همراه تفاسیر خاخی، چاپ ایتالیا.

۵۱. هیستوریا^{۱۱} لیلا دیم (היסטוריה לילדים: تاریخ برای کودکان - برگرفته از حکایت‌های تورات، آمریکا، ۱۹۶۲ م.

۵۲. سدر اربع تعنیت (סדר ארבע תעניות)، اعمال و دعاهای مرتبط با روزه‌های چهارگانه، وین، ۱۹۲۱ م، ۲۴۰ صفحه.

۵۳. سفر جمد الوهیم (ספר חמד אלהים دستورات شرعی برای اعمال جشن سایبان‌ها، [بی‌تا].

تهیه فایل عکسی این کتاب‌ها بر اساس شماره‌های فوق ممکن است. در ادامه شماره‌های ۱۳ و ۲۳ که شاید برای خوانندگان گرامی جذاب‌تر باشد، با تفصیل بیشتری معرفی می‌شود.

شماره ۱۳

این کتاب با تصویری از داستان آفرینش شروع می‌شود و با تصویری از حوادث کتاب اول و دوم مکابیان و کتاب یهودیت از کتاب‌های قانونی

11. Rose Ausländer, 1901- 1988.

۱۲. رژه، آوسلندر؛ سرزمین مادری؛ ترجمه حسین منصور، ص ۴۶.

۱۰. عبری شده همان history که تاریخ ترجمه می‌شود.

روایت فوق با تفاوت‌هایی در مرقس ۱۴: ۹.۳، لوقا ۷: ۳۷. ۵۰ و یوحنا ۸.۱: ۱۲ آمده است. مطابق مرقس ۱۴: ۵ ارزش آن شیشه عطر سیصد دینار بود. تفاسیر مسیحی آن را معادل درآمد یک سال دانسته‌اند.^{۱۳} با این حال آن زن تمام عطر را بر سر و پاهای عیسی ریخت و سپس با موهایش آن را خشک کرد (یوحنا ۱۲: ۳). زیبایی این متن کوتاه در نگاه متفاوت آن است. مسیح هم‌نشین همیشگی فقرا بود و بیش از دیگران رنج فقرا را لمس می‌کرد. هم‌پیش‌تر در پاسخ مردی که می‌خواست پیروش باشد گفته بود:

اگر بخواهی کامل شوی، رفته مایملک خود را بفروش و به فقرا بده که در آسمان گنجی خواهی داشت و آمده مرا متابعت نما. چون جوان این سخن را شنید، دل تنگ شده، برفت زیرا که مال بسیار داشت. عیسی به شاگردان خود گفت، هر آینه به شما می‌گویم که شخص دولت‌مند به ملکوت آسمان به دشواری داخل می‌شود. و باز شما را می‌گویم که گذشتن شتر از سوراخ سوزن، آسانتر است از دخول شخص دولت‌مند در ملکوت خدا (متی ۱۹: ۲۴).

عبارت مرقس چنین است:

برو و آنچه داری بفروش و به فقرا بده که در آسمان گنجی خواهی یافت و بیا صلیب را برداشته، مرا پیروی کن (متی ۱۰: ۲۱).

کوتاه آنکه، این روایت اهمیت محبت به آستان خوبان را نشان می‌دهد و اینکه نباید ارادت دیگران به اولیاء را مورد انتقاد قرار داد.

کتابنامه

۱. کتاب مقدس
۲. آوسلندر، رزه، سرزمین مادری، ترجمه حسین منصوری، تهران: ققنوس، ۱۳۸۲
۳. دانش پژوه، محمدتقی، فهرست نسخ خطی کتابخانه آستانه قم، قم، آستانه، ۱۳۵۴ ش.
۴. ستاره شناس، یوسف، گنجینه‌های هفتارا، تهران: ونوس، ۱۳۸۰

۱۳. تفسیر کاربردی عهد جدید، ص ۳۳۶.